

класифікацію І.Р.Гальперина, який за семантичним статусом культурного компонента виділяє реалії, фонову та конотативну лексику [1: 115].

Перший пласт культурно-марковані лексики – це слова-реалії, а також скорочення (часткове та повне). Обсяг реалій в англійській мові становить близько 10%, але дана група лексики має значну якісну цінність, оскільки в її семантиці найбільш повно проявляється діалектична єдність мови та культури, мови та суспільства. Оволодіння англомовними реаліями в рецептивному аспекті сприяє формуванню тезаурусу читача, збільшенню обсягу його фонових знань, що забезпечує адекватну опосередковану міжкультурну комунікацію між ними та автором.

Фонова лексика тісно пов'язана з конотативними словами, які також розглядаються як навчальні одиниці при формуванні СКК. Під конотативною лексикою розуміють такі лексичні одиниці, які співпадають в двох мовах своїми денотатами і мають додаткові (конотативні) значення. Конотація як компонент лексичного значення включається в семантику лексичних одиниць. Адекватне розуміння конотативної лексики під час навчання читання англомовних статей сприяє розумінню англокультурної системи цінностей та оцінок, менталітету народу, а відтак і формуванню соціокультурної толерантності.

Типовою складовою словника англомовних статей є також фразеологізми. Національно-культурний елемент, виражений експліцитно чи імпліцитно, не тільки складає фон фразеологізму, але є стрижневим компонентом його смислового значення. Необхідне цілеспрямоване навчання студентів розпізнаванню й осмисленню соціокультурного аспекту англомовних фразеологізмів під час читання.

Ознайомлення студентів з характером прояву національно-культурної семантики фразеологізмів забезпечить розпізнавання й адекватне розуміння цих мовних одиниць під час навчання читання англомовних газетно-журнальних статей і сприятиме поповненню фонових знань студентів-читачів.

Таким чином, були виділені такі навчальні одиниці з соціокультурним компонентом, які складають лінгвістичну основу формування СКК, а саме:

- 1) слова-реалії, фонова та конотативна лексика;
- 1) текст (його структурно смислова організація).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 138 с.
2. Ишханян Н.Б. Лингвистические основы формирования в языковом педагогическом вузе лингвосоциокультурной компетенции // Иноземні мови. – 1995. – № 3-4. – С. 69-73.
3. Смелякова Л.П. Художественный текст в обучении иностранным языкам в языковом вузе (Теория и практика отбора): Монография. – СПб.: Образование, 1992. – 142 с.
4. Тарнопольский О.Б. Методика навчання англійської мови на другому курсі технічного вузу: Посібник. – К.: Вища школа, 1993. – 167 с.
5. Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи. – М.: Высшая школа, 1989. – 238 с.

УДК 378

Нікітіна А.В.

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ ТЕКСТУ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена методичним проблемам аналізу тексту у педагогічному дискурсі. Автор відокремлює когнітивний аспект аналізу тексту у різноманітних ситуаціях педагогічного спілкування, розглядає провідні принципи проведення аналізу тексту, ефективні прийоми формування мовної картини світу, засвоєння ключових концептів, представлених у текстах, що аналізуються.

The article studies the methodical problems of the analysis of the text in pedagogical discourse. The author stresses the cognitive aspect of analysis of the text in different situations of pedagogical communication, studies the leading principles of conducting of analysis of the text, effective methods of forming the linguistic picture of the world, learning the key concepts, given in the texts for analysis.

Аналіз тексту є предметом дослідження багатьох гуманітарних наук, зокрема лінгвістики, літературознавства, психолінгвістики, лінгводидактики, окремих методик тощо. У кожній науці існують свої завдання аналізу тексту, вироблені певні напрями, шляхи вивчення текстових категорій [1: 9]. Але зараз, коли спостерігаються активні інтегральні процеси у вивченні тексту й дискурсу, говорити про аналіз тексту тільки з позицій якоїсь окремої науки неможливо.

Відтак методика навчання української мови узагальнює досягнення різних наукових дисциплін щодо аналізу тексту, спирається на теоретико-практичні засади сприйняття, відтворення і створення текстів у різноманітній комунікативній діяльності людей. Це засвідчують дослідження таких психолінгвістів, як І.Зимня, О.Леонтьєв, Л.Сахарний, Ю.Сорокін, О.Шахнарович та ін., лінгвістичні розвідки Н.Арутюнової, Ф.Бацевича, О.Гойхмана, О.Каменської, О.Кубрякової, Г.Почепцова, О.Селіванової та ін. У науковій літературі більше уваги приділяється аналізу художнього тексту (Л.Бабенко, Ю.Казарін, І.Ковалик, М.Крупа, Н.Купіна, Л.Лосєва, Л.Мацько, Н.Миронюк, М.Плющ, М.Шанський). Як доводять лінгводидакти (О.Біляєв, В.Бадер, В.Мельничайко, М.Пентилюк, К.Плиско, Г.Шелехова), аналіз тексту спрямований на реалізацію багатьох навчальних, розвивальних, виховних завдань, його вважають ефективним методом, прийомом навчання мови, засобом формування мовної особистості [3: 30].

Методичні проблеми аналізу тексту пов'язані з розвитком сучасного педагогічного дискурсу, насамперед з вивченням мовленнєвої поведінки учасників педагогічного спілкування, шляхів реалізації їхніх комунікативних намірів у різних навчальних ситуаціях (В.Кан-Калик, А.Михальська, А.Мурашов, Г.Сагач, З.Смелкова та ін.). Ученими доведено, що ефективність педагогічного спілкування залежить від умінь поєднувати аналіз і синтез [5: 128], точно використовувати словесні засоби, що відповідають задуму автора тексту (висловлювання), а також від умінь адекватно сприймати відповідні мовні засоби. Формування таких умінь здійснюється у процесі лінгвістичного аналізу тексту. Мовні одиниці, представлені в текстах для аналізу, наділені властивостями відобразити індивідуально-авторську картину світу.

Погляд на мову як на основний засіб вираження знань про світ відображає когнітивний напрям аналізу тексту в лінгвістиці (Т. ван Дейк, Ю.Караулов, О.Кубрякова, О.Селіванова та ін.).

Мету цієї статті вбачаємо в обґрунтуванні когнітивного аспекту аналізу тексту в педагогічному дискурсі. Окреслюємо таке коло завдань:

- визначення типових ситуацій застосування аналізу тексту в педагогічному дискурсі;
- з'ясування суті лінгвістичного аналізу тексту;
- виділення когнітивного аспекту аналізу тексту.

Педагогічний дискурс як різновид комунікації реалізується за такою моделлю:

Адресат – висловлювання (текст), що існує в певному контексті, – адресат.

У ролі адресата й адресанта почергово можуть перебувати той, хто навчає, і той, хто навчається (учитель – учень або викладач – студент). Текст розглядаємо як посередник між суб'єктами педагогічного спілкування. У педагогічному дискурсі текст виконує різні взаємопов'язані функції: інформаційну, пізнавальну, комунікативну, естетичну, виховну. Текст є важливим засобом навчання, тому різні види його аналізу мають бути спрямовані на реалізацію зазначених функцій.

Учитель-словесник повинен оволодіти методикою аналізу тексту на уроках української мови, умінням добирати тексти, наділені високим пізнавальним, виховним потенціалом, розвивальними можливостями, передбачати й планувати типові ситуації використання аналізу тексту. Педагогу необхідно правильно визначати лінгводидактичні функції тексту, під якими розуміємо ті потенційні дидактичні можливості, що можуть бути використані для досягнення навчальної мети. Лінгводидактичні функції тексту, визначеного для аналізу, відповідно до триєдиної мети сучасного уроку мови, можуть бути поділені на виховні, розвивальні й навчальні.

Як методичний прийом аналіз тексту може використовуватися на різних етапах уроку, з різною метою. Наприклад, з метою актуалізації знань про вивчені мовні одиниці, їх ознаки та функції в текстах різних стилів, типів, жанрів. Аналіз тексту в такому випадку може супроводжувати спостереження, бесіду, розповідь учителя тощо. Значне місце посідає аналіз тексту під час розосередженої підготовки до написання твору, переказу. Використовується аналіз тексту також з метою перевірки та контролю знань, умінь і навичок учнів.

Як спосіб навчання аналіз тексту – складне, багатомірне явище, у ньому відображені об'єктивні закономірності, цілі, зміст, принципи, форми навчання. Структура методу вміщує об'єктивну й суб'єктивну частини. В об'єктивній частині відображені постійні компоненти цілей, змісту, форм навчальної діяльності, які не залежать від особистості вчителя, учнівського колективу, конкретних умов застосування. Суб'єктивна частина методу зумовлена особистісними якостями педагога й учнів та залежить від конкретної ситуації педагогічного дискурсу.

Метод відбиває запроєктовану вчителем мету навчання; шляхи, які обирає педагог для її реалізації; способи співробітництва з учнями; зміст виучуваного матеріалу; закони, закономірності, принципи навчання; джерела інформації, активність учасників навчально-виховного процесу; систему прийомів, засобів навчання; майстерність учителя тощо. Прийоми навчання в процесі аналізу тексту – це система дій та операцій учителя й учнів, яка передбачає досягнення часткової мети.

Ознаки методу мовного (лінгвістичного) аналізу підтверджують те, що метод навчання – це спосіб взаємодії двох суб'єктів навчального процесу (учителя й учнів), спрямованої на формування мовної й мовленнєвої компетенції школярів, який реалізується різними прийомами залежно від змісту, мети й структури уроку.

Когнітивний аспект мовного аналізу тексту передбачає дотримання таких основних принципів:

- єдність аналізу структури й семантики тексту;
- вироблення лексичної пильності (увага до кожної лексеми в тексті, до її здатності відображати картину світу (певний концепт));
- точність у з'ясуванні значення слова в контексті;
- уважне ставлення до незнайомих або маловідомих слів, до своєрідної сполучуваності слів;
- виділення ключових слів-концептів;
- увага до лексичного багатства (синонімів, антонімів), до відомих лексичних шарів (термінів, професійних слів, діалектизмів тощо);
- попередження можливих лексичних і стилістичних помилок;
- вироблення чуття стилю, дару слова;
- розвиток естетичних почуттів, креативних здібностей учнів.

Мовний аналіз тексту передбачає виділення й характеристику мовних одиниць щодо їх ролі в структурно-семантичній організації тексту. Когнітивний аспект аналізу тексту відрізняється яскравим вираженням суб'єктивно-оцінного чинника, передбачає питання до учнів насамперед евристичного характеру (а не репродуктивного). Аналіз тексту має слугувати підґрунтям творчих робіт учнів. Методистами доведено, що вміння створювати власні висловлювання пов'язані з умінями аналізувати чуже мовлення, сприймати й

відтворювати його. Аналізуючи текст, учні “формують і вдосконалюють свою мовну й мовленнєву компетенцію” [2: 298].

Проблеми аналізу тексту в методиці навчання української мови, зокрема обґрунтування його наукових засад, виділення різних аспектів є актуальними й широко досліджуваними сучасними вченими. Так, М.Пентилюк радить під час аналізу тексту враховувати такі лінгвістичні поняття, як усні й писемні тексти, художні й нехудожні, прозові й віршові, монологічні й діалогічні, розповідь, опис, роздум, абзац, макротекст і мікротекст, контекст та інші. Відповідно до цього виділяються основні параметри аналізу тексту: визначення теми й основної думки тексту, виділення абзаців (мікротем), визначення стилю і типу мовлення, аналіз структури тексту, аналіз мовних засобів [2: 298].

Когнітивний аспект аналізу тексту, що передбачає характеристику впорядкованих мовних одиниць як основи пізнання й формування в уяві учня концептуальної та мовної картин світу, вимагає також урахування таких лінгвістичних понять, як складне синтаксичне ціле, засоби і способи зв'язку речень у тексті, актуальне (комунікативне) членування речення. Своєрідність когнітивного аспекту аналізу тексту полягає у визначенні навчальних мовних одиниць як концептів – носіїв етнокультурної інформації, особливих сигналів конкретного світу. У процесі аналізу тексту вчитель має спиратися й на такі поняття, як текст, дискурс, речення, висловлювання, мовлення, концепт, фрейм, концептуальна, мовна картини світу тощо.

Текст розглядається як продукт мовленнєвої діяльності, найвищий рівень мовної системи, середовище функціонування мовних одиниць різних рівнів. Дискурс – це своєрідне віддзеркалення тексту в свідомості кожної людини в конкретній ситуації, у конкретний момент часу [4: 69], Дискурс має ознаки процесу, а текст – зафіксований результат мовлення. У тексті мовні одиниці об'єднані відповідно до законів текстотворення, що передбачають збереження логічно-змістової єдності висловлювання з урахуванням жанрово-стильових особливостей. Змістова єдність тексту представлена у своєрідних структурно-сміслових згустках – концептах, що поєднують процеси пізнання й емпіричний досвід учня, формують концептуальну й мовну картини світу. Концептуальна картина світу є універсальною, вона відображає сукупність знань про світ. Мовна картина світу передає особливості національного світосприйняття і є індивідуальним витвором кожної особистості.

Покажемо впровадження когнітивного аспекту аналізу на прикладі (аналіз тексту пропонується в 10 класі під час підготовки до написання нарису на основі життєвих вражень).

Широке вікно – ніби величезна рама, в якій красується жива картина, створена природою. На тлі чистого, блакитного неба, здається киплять зелені тополі й осокори, вкриті білим пухом. У правому кутку видніється високий дах сусіднього будинку з телевізійною антеною, на якій всілися голуби. Вони раз по раз злітають угору, кружляють у чистій блакиті і знову, опустившись на дах, воркують, обнімаючись сизими крильми (І.Цюпа).

Перед початком аналізу пропонуємо учням виразне читання уривка, попередньо визначивши тему й основну думку. З'ясуємо, чи може цей уривок бути фрагментом нарису. Далі учні відповідають на такі запитання:

1. Про що йдеться в тексті? (У тексті описується картина природи, що видніється з вікна).
2. Яка асоціація використана автором? Що з чим порівнюється? Асоціація зорова чи слухова? (Віконна рама асоціюється з рамою картини. Порівнюється реальний краєвид з уявною картиною. Використана зорова асоціація, це підтверджується кольорами. Можна “почути” лише воркотання голубів).
3. Який прийом використано автором, щоб читач повірив у те, що перед ним “картина”? Назвіть слова, що це підтверджують. (Прийом опису картини. На тлі..., у правому кутку...).

4. Які тематичні групи слів можна виділити в тексті? (Споруди та їх елементи: дах, будинок, телевізійна антена; дерева: тополі, осоки; кольори: блакитний, зелений, білий).
5. Визначте ключові слова. (Рама, картина, природа, будинок, голуби).
6. Визначте слова, що змальовують вікно (широке), раму (величезна), картину (жива), небо (чисте, блакитне), тополі й осоки (зелені), пух (білий), дах (високий), будинок (сусідній), крила голубів (сизі).
7. Назвіть дієслова, що допомагають уявити предмети (красується, киплять, видніється, всілися, літають, кружляють, воркують).
8. Який з предметів відображений у тексті найповніше? (Голуби). Чи треба уточнити у зв'язку з цим формулювання теми тексту? (Виявляється, що основним об'єктом зображення автором є голуби, що живуть на даху сусіднього будинку, який видно з вікна).
9. Поясніть свої відчуття від прочитаного.
10. Перекажіть текст усно, дотримуючись правил культури мовлення.
11. Складіть стилістичний етюд – фрагмент майбутнього нарису, прагнучи викликати зорові асоціації у читача.

Звичайно, наведений приклад аналізу не показує всі можливі види роботи з текстом у когнітивному аспекті. Так, заслугове на увагу розробка схеми зіставного аналізу, наприклад, текстів різного стилю мовлення або текстів, написаних різними мовами.

Отже, когнітивний аспект аналізу тексту передбачає формування в учнів умінь і навичок виділяти, розуміти значення мовних одиниць – носіїв концептів та доцільно використовувати їх у власній мовленнєвій практиці. Аналітична робота з текстом має бути спрямована на виховання мовної особистості, здатної сприймати, розвивати й збагачувати мовну картину світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста: Учебник; Практикум. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 496 с.
2. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. М.І.Пентилюк: Підручник для студентів філологічних факультетів університетів. – К.: Ленвіт, 2005. – 400 с.
3. Пентилюк М.І. Аналіз тексту на уроках мови // Дивослово. – 1999. – №3. – С.30-32.
4. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики): Монографія / За ред. В.Різуна. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 392 с.
5. Смелкова З.С. Педагогическое общение: Теория и практика учебного диалога на уроках словесности. – М.: Флинта: Наука, 1999. – 232 с.

УДК 37.035.3

Оршанський Л.В.

СТУПЕНЕВА ОСВІТА ТА ПРОБЛЕМА ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Автор статті розглядає зміст освіти як внутрішній ресурс розвитку всієї системи професійної підготовки вчителя трудового навчання. Розкрито соціальні і педагогічні завдання оновлення змісту вищої освіти.

The author of the article considers the maintenance of education as an internal resource of development of the whole system of professional training of the teacher of labour training. Social and pedagogical problem of updating of the maintenance of high education are opened.